

**LIPOFILNÉ EXTRAKTÍVNE LÁTKY V JADRE A BELI
DUBA ZIMNÉHO (*QUERCUS PETRAEA* (MATTUSCH.) LIEBL.)**

**HEARTWOOD AND SAPWOOD LIPOPHILIC EXTRACTIVES
OF OAK (*QUERCUS PETRAEA* (MATTUSCH.) LIEBL.)**

Marta Laurová – Eva Výbohová – Miroslava Mamoňová

ABSTRACT

The distribution of extractives from cross section zones of oak (*Quercus petraea* (Mattusch.) Liebl.) with internal sapwood was studied. The content extractives determined by the extraction with benzene – ethanol mixture (2/1, v/v) decrease in sequence: heartwood further from the pith, outer sapwood, heartwood nearer to the pith, internal sapwood.

Lipophilic extractives (fatty and resin acids, sterols, steryl esters and triglycerides chloroform soluble from benzene – ethanol fractions) were identified and quantified as groups by gas chromatography (GC) with a flame ionization detector (FID). Their content decreased in sequence: outer sapwood, heartwood nearer to pith, heartwood further from the pith and internal sapwood.

Key words: gas chromatography, heartwood, sapwood, internal sapwood.

ÚVOD

Dub z morfológického hľadiska zaradujeme medzi kruhovitopórovité jadrové drevíny, ktoré majú v strednej časti kmeňa výrazne sfarbenú tmavšiu zónu jadra a na obvode bližšie ku kôre bledšiu vrstvu beli. V ojedinelých prípadoch možno okrem týchto základných zón pozorovať na priečnom reze aj vnútornú bel, ktorá je považovaná za chybu dreva. Tvorí ju jeden alebo niekoľko ročných kruhov v jadrovej zóne listnatých drevín. Jej farba a vlastnosti sú podobné beli. Býva často sprevádzaná hnilobou. Príčinou tvorby môže byť narušenie činnosti kambia silnými mrazmi v dôsledku prieniku chladného vzduchu do dreva, napríklad cez poškodené vetvy [1, 2, 3, 4].

Extraktívne látky sú prítomné v dreve v relatívne malom kvantitatívnom zastúpení, avšak rôznorodosť jednotlivých nízkomolekulových, najmä organických látok, ktoré ich tvoria, je obdivuhodná. Zvyčajne sa delia podľa chemickej príbuznosti alebo štruktúry. Z chemického hľadiska predstavujú také látky, ako sú živice, terpény a terpenoidy, steroly, rastlinné tuky, vosky a oleje, rastlinné farbivá, nízkomolekulové fenoly a polyfenoly, aromatické aldehydy, nízkomolekulové sacharidy, acyklické kyseliny, alkoholy, bielkoviny, soli organických a minerálnych kyselín, aminokyseliny, niektoré vitamíny ai.

Ich zastúpenie v dreve závisí od mnohých faktorov, ako sú druh dreva, jeho stano-
vište, ročné obdobie. Obsah extraktívnych látok v jednotlivých častiach stromu sa líši. Roz-
diely možno pozorovať aj v jednotlivých zónach priečného rezu kmeňa. V belí sa
v prevažnej miere nachádzajú sacharidy a zásobné živичné látky, jadrová časť dreva je ešte
obohatená o látky fenolového charakteru (triesloviny), terpény a terpenoidy, ktoré prispie-
vajú k jej tmavšiemu sfarbeniu [6, 7].

V analytickej praxi sa na ich triedenie častejšie využíva ich rozpustnosť
v jednotlivých typoch rozpúšťadiel.

Extraktívne látky v dreve majú rôzne funkcie, pričom ovplyvňujú také vlastnosti
dreva ako sú napríklad hustota dreva, tvrdosť dreva a pevnosť v tlaku. Niektoré z nich (ter-
pény a niektoré glykozidy) podporujú aj odolnosť dreva voči biotickým vplyvom [8,9].

Dub má relatívne vysoký podiel extraktívnych látok. V závislosti od toho, či uvažo-
jeme o bel'ovom alebo jadrovom dreve, ich obsah sa pohybuje v rozsahu od 1,5 do 6,1 %
[6, 10, 11, 12, 13].

V jadrovom dreve duba letného a zimného (*Quercus robur L.*, *Quercus petraea*
(*Mattusch.*) *Liebl.*) bolo identifikovaných metódou HPLC osem rôznych typov elagotanínov
a dve chemicky príbuzné látky (vescalin a castalin). Metódou GC bolo stanovených ďalších
približne 50 druhov extraktívnych látok. Išlo predovšetkým o nestabilné (prchavé) zlúčeniny
(mastné kyseliny, deriváty furánu, jednoduché fenoly, laktóny, alkoholy, izoprenoidy a iné
nízkomolekulové látky) [14].

Do benzén-etanolovej zmesi prechádzajú z dreva látky strednej polarita, ako sú ní-
zkomolekulové fenoly, lignoly, aromatické aldehydy, terpenoidy, niektoré rastlinné farbivá,
ale aj tuky, vosky, oleje, monosacharidy, cukorné alkoholy, cyklitoly a i. [15, 6].

Vytvorenie vnútornej belí v dube je príčinou neobvyklej disproporcie extraktívnych
látok v jednotlivých jeho zónach.

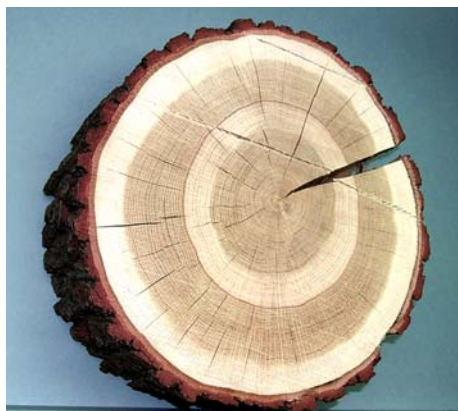
Cieľom tejto práce bolo stanoviť disproporciu extraktívnych látok v jednotlivých zó-
nach priečného rezu duba zimného (*Quercus petraea* (*Mattusch.*) *Liebl.*) obsahujúceho
vnútornú bel', ktoré sú rozpustné v benzén – etanolovej zmesi a lipofilných látok prítomných
v takto získaných extraktoch.

EXPERIMENTÁLNA ČASŤ

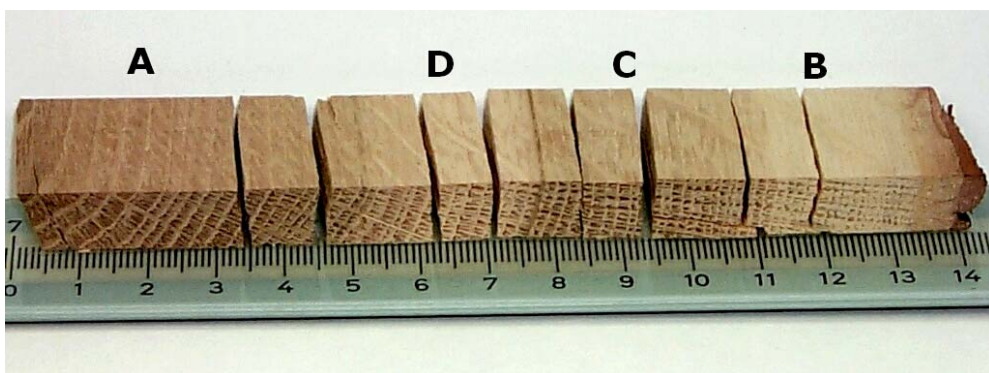
Odber vzoriek

Vzorka kmeňa duba zimného (*Quercus petraea* (*Mattusch.*) *Liebl.*) obsahovala vnú-
tornú bel'. Začiatok rastu stromu, z ktorého sa neskôr odobral tenký výrez, sa datuje do roku
1931. Pásmo vnútornej belí sa chronologicky vytvorilo počas rokov 1951 – 1963. Ako
ukázali mikroskopické analýzy, v tejto zóne neprebehlo zjadrovanie, ale preukázala sa
tvorba tyl v cievach ako sprievodný znak metabolických premien obsahu parenchýmu strž-
ňových lúčov ako aj axiálneho parenchýmu.

Na stanovenie distribúcie extraktívnych látok v jadrovom a bel'ovom dreve boli
odobraté z kmeňa vzorky zo 4 zón v radiálnej prizme – jadro pri stržni (A), vnútorná bel'
(D), jadro ďalej od stržňa (C) a bel' (B) (obr. 1,2).

Obr. 1 Priečný rez kmeňa duba zimného s vnútornou bielou
Fig. 1 The cross section of mountain oak with internal sapwood

Obr. 2 Výber vzoriek z jednotlivých zón (Označenie: jadro pri stržni – A, vnútorná biel' – D, jadro ďalej od stržňa – C, biel' – B)

Fig. 2 Internal sapwood of mountain oak (A), selection of the tested material (heartwood nearer to the pith – A, internal sapwood – D, heartwood further from the pith – C, sapwood – B)

Extrakcia benzén-etanolovou zmesou

Vzorky zo všetkých štyroch zón dreva boli dezintegrované na piliny (frakcia 0,5 – 1 mm) a extrahované 8 hodín v Soxhletovej aparatúre zmesou benzén – etanol (2/1, v/v). Extrakt bol odparený dosucha na vákuovej rotačnej odparke. Hmotnosť extraktu bola po jeho vysušení v elektrickej sušiarňi pri teplote $103 \pm 2^\circ\text{C}$ do konštantnej hmotnosti stanovená vážením. Obsah extraktívnych látok bol prepočítaný na a.s. drevo a vyjadrený v %.

Stanovenie lipofilných látok

Na určenie distribúcie extraktívnych látok v jednotlivých zónach priečného rezu boli benzén-etanolové extrakty po odparení rozpúšťadla rozpustené v chloroforme. Jednotlivé skupiny lipofilných extraktívnych látok boli stanovené metódou plynovej chromatografie. Na analýzu bol použitý plynový chromatograf Fisons 8310 DPFC s plameňovo-ionizačným detektorom (FID) s kapilárnou kolónou DB5 (J&W) (5m x 0,32 mm I.D., hrúbka filmu 0,25 μ). Základom na určenie podmienok analýzy bola publikovaná metodika [5]. Teplotný program stanovenia bol nasledovný: počiatočná teplota: 140°C – 1 min; rýchlosť zvyšova-

nia teploty: 20 °C.min⁻¹; konečná teplota: 340 °C – 1 min; teplota injektora: 300 °C; teplota detektora: 330 °C. Ako nosný plyn bol použitý dusík (tlak 30 kPa).

VÝSLEDKY A DISKUSIA

Nami stanovený obsah extraktívnych látok rozpustných v benzén-etanolovej zmesi (2:1) v jednotlivých zónach duba je uvedený v tabuľke 1.

Tab. 1 Distribúcia extraktívnych látok v zónach priečného rezu [%]

Tab. 1 Distribution of extractives in cross section zones [%]

zóna	A	B	C	D
%	3,47	3,68	4,05	2,17

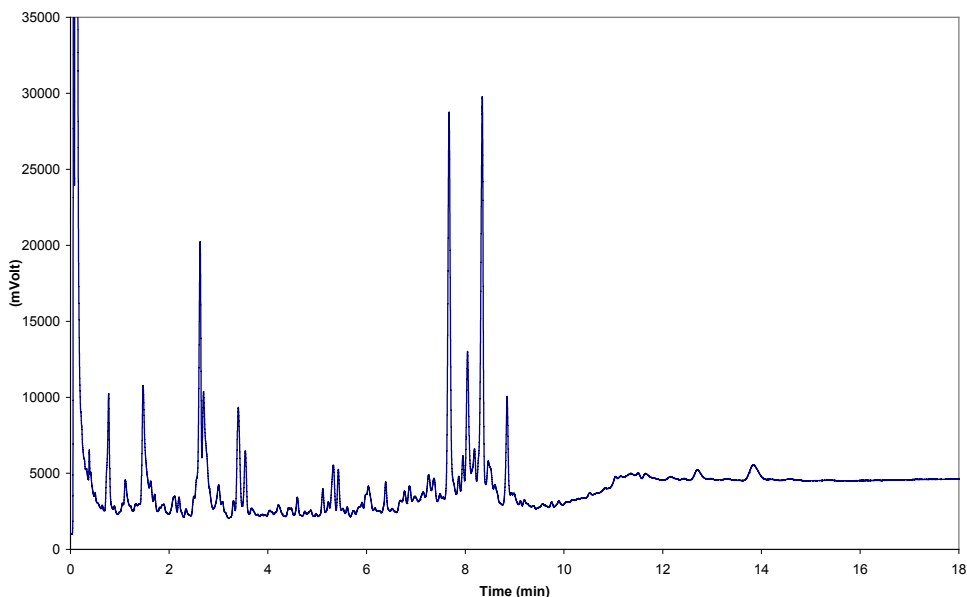
Pozn.: A – jadro pri stržni, B – beľ, C - jadro ďalej od stržňa, D - vnútorná beľ

Note: A – heartwood nearer to the pith, B – sapwood, C – heartwood further from the pith, D – internal sapwood

Ich obsah v jadrovom dreve je väčší ako beľovom dreve, čo je v zhode s literárnymi údajmi [6, 13].

Vnútorná beľ má však v porovnaní s vonkajšou (prirodzenou) beľou nižšie zastúpenie týchto látok. Možno predpokladať, že počas obdobia vegetatívneho rastu stromu sa pri tvorbe tejto zóny z rôznych dôvodov dočasne obmedzila, čo do kvantity aj kvality, tvorba extraktívnych látok, ktoré sú zodpovedné napríklad za farebné rozdiely medzi jadrom a beľou (látok polyfenolového charakteru, terpény a terpenoidy). Tiež možno predpokladať, že sa obmedzila aj tvorba tých extraktívnych látok, ktoré podporujú odolnosť jadra voči biotickým vplyvom svojou toxicitou a hydrofóbnosťou (napr. trieslovín, stilbénov, glykozidov, voskov, tukov ai.) [1, 4, 6, 15].

Jednotlivé zóny priečného rezu kmeňa dreva *Quercus petraea* (Mattusch.) Liebl. sa líšili kvalitatívnym aj kvantitatívnym zložením lipofilnej frakcie extraktívnych látok (zložky benzén-etanolového extraktu rozpustné v chloroforme). Štyri skupiny lipofilných extraktívnych látok (mastné a živичné kyseliny – MŽK, steroly – STE, sterolestery – SES, triglyceridy – TGL) boli identifikované a kvantifikované pomocou zmesi štandardov, ktorá obsahovala kyselinu palmitovú, β-sitosterol, cholesteryloleát a triheptadekanoín. Chromatografický záznam analýzy lipofilných extraktívnych látok prítomných vo vnútornej beli je zobrazený na obrázku 3.

Obr. 3 Chromatografický záznam lipofilných extraktívnych látok prítomných vo vnútornej belí (rozsahy retenčných časov jednotlivých skupín extraktívnych látok: 0,5 – 5 minút (MŽK), 5 – 10 minút (STE), 10 – 14 minút (SES), 14 – 18 minút (TGL))

Fig. 3 Chromatogram of lipophilic extractives in internal sapwood (scales of retention times for particular groups extractives: 0,5 – 5 minutes (fatty and resin acids), 5 – 10 minutes (sterols), 10 – 14 minutes (steryl esters), 14 – 18 minutes (triglycerides))

Kvantitatívne zastúpenie analyzovaných skupín lipofilných extraktívnych látok v rôznych zónach duba prepočítané na absolútne suché drevo je uvedené v tabuľke 2.

Tab. 2 Obsah jednotlivých skupín lipofilných extraktívnych látok v rôznych zónach dreva [mg/100 g a.s. dreva]

Tab. 2 The content of particular groups of lipophilic extractives in a various zones of wood [mg/100 g a.d. wood]

Skupina látok	Zóna A	Zóna B	Zóna C	Zóna D
Mastné a živičné kyseliny	22,75	17,44	12,63	29,20
Steroly	93,50	44,82	96,91	112,80
Sterolestery	14,41	5,30	11,51	3,75
Triglyceridy	0,48	0,00	0,00	0,00
Spolu	131,14	67,55	121,05	145,75

Najdominantnejšou skupinou lipofilných extraktívnych látok vo všetkých zónach dreva duba zimného boli steroly. Ich obsah (66 – 80%) bol niekoľkonásobne vyšší ako obsah ostatných skupín. Literárne zdroje uvádzajú, že v dreve duba bol vedľa hlavnej zložky β -sitosterolu identifikovaný tiež stigmasterol, kampesterol a cholesterol [6, 16].

Druhú najdôležitejšiu skupinu tvorili mastné a živičné kyseliny (10-20%). V prípade jadra aj belí bol ich obsah vo vnútorných zónach vyšší ako vo vonkajších.

Obsah sterolesterov bol zreteľne vyšší v jadrových zónach. Avšak ich zastúpenie v lipofilnej frakcii bolo relatívne nízke (2 – 11 %).

Triglyceridy boli prítomné iba v zóne vnútorného jadra, aj to v nepatrnom množstve.

Z porovnania sumárnych obsahov lipofilných extraktívnych látok v jednotlivých zónach vyplýva, že najväčšie množstvo týchto zlúčenín obsahuje zóna D – vnútorná beľ a najmenej zóna B – beľ. Rozdiely medzi zónami A, C a D nie sú markantné.

Napriek tomu, že absolútny obsah skupín lipofilných extraktívnych látok v jednotlivých zónach je rozdielny, ich relatívne zastúpenia sú porovnateľné.

Relatívne zastúpenie jednotlivých skupín lipofilných extraktívnych látok koreluje s výsledkami iných analýz dubového dreva [12, 13].

ZÁVER

Distribúcia extraktívnych látok v dube zimnom (*Quercus petraea* (Mattusch.) Liebl.) rozpustných v benzén-etanolovej zmesi závisí od zóny, v ktorej sa vyskytujú. Vo všeobecnosti ich obsah v jadrovom dreve je vyšší ako v beľovom. V prípade výskytu vnútornej beli dochádza k ďalšiemu prerozdeleniu ich výskytu. V tejto časti duba bol stanovený nielen najmenší obsah látok rozpustných v benzén-etanolovej zmesi, ale aj lipofilných extraktívnych látok rozpustných v chloroforme.

LITERATÚRA

1. DUJESIEFKEN, D. – BAUCH, J. Biologische Charakterisierung von Eichenholz mit Mondring. In: *Holz als Roh- und Werkstoff*, vol. 45, 1987, pp. 365-370.
2. DUJESIEFKEN, D. – LIESE, W. – BAUCH, J. Discoloration in the heartwood of Oak-trees, In: Bauch, J. and Baas, P. *Development and characteristic of discolored wood*. Reprinted from IAWA Bulletin n.s., vol. 5, no. 2. International association of Wood Anatomist. Rijksherbarium, Leiden, Netherlands, pp. 105 – 109.
3. KLÍR, J. *Vady dreva*. Bratislava : SNTL Alfa, 1981. 232 s.
4. POŽGAJ, A. – CHOVANEC, D. – KURJATKO, S. – BABIAK, M. *Štruktúra a vlastnosti dreva*. 2. vyd. Bratislava : Príroda, a.s., 1997. 485 s. ISBN 80-07-00960-4.
5. KAČÍK, F. – KAČÍKOVÁ, D. – VELKOVÁ, V. – BUBENÍKOVÁ, T. Analýza lipofilných extraktívnych látok z dreva a drevných materiálov plynovou chromatografiou. In: „*Vybrané procesy pri spracovaní dreva*“ : [elektronický zdroj CD] : V. medzinárodné sympóziu. Zvolen : Technická univerzita vo Zvolene, 2004, s. 186. ISBN 80-228-1329-X.
6. FENGEL, D. – WEGENER, G. *Wood. Chemistry, Ultrastructure, Reaction*. Berlin-New York : Walter de Gruyter, 1984. 613 p. ISBN 3 II 0084813.
7. MELCER, I. – BLAŽEJ, A. – ŠUTÝ, L. *Chémia dreva*. Bratislava : Alfa, 1976. 326 s.
8. DIETENGERG, M. et al. *Wood Handbook : Wood as an Engineering Material* [online]. Madison, WI : U. S. Department of Agriculture, Forest service, Forest products Laboratory, 1999 [cit. 2006-09-10]. Dostupné na internete: <<http://www.fpl.fs.fed.us/documnts/fplgtr/fplgtr113/fplgtr113.htm>>
9. SOLÁR, R. *Chémia dreva*. Zvolen : TU vo Zvolene, 2001. 101s. ISBN 80-228-1007-X.
10. WAGENFÜHR, R. – SCHEIBER, CHR. *Holz atlas*. 2. Auflage. VEB Fachbuchverlag, Leipzig, 1985. 720 p.
11. BALABAN, M. – YILGÖR, N. – STROBEL, C. Chemical characteristics of endemic oak-wood *Quercus vulcanica* Boiss. In: *Holz als Roh - und Werkstoff*, Vol. 57, 1999, No 2/april, pp. 152 – 153.
12. VÝBOHOVÁ, E. Vplyv skladovania na obsah lipofilných extraktívnych látok v dubových štiepkach. In: *Vybrané procesy pri spracovaní dreva* [elektronický zdroj] : VI. medzinárodné sympóziu. Zvolen : Technická univerzita vo Zvolene, 2005, s.199-204. ISBN 80-228-1484-9.

13. GEFFERTOVÁ, J. – GEFFERT, A. – FURTÁK, V. Vplyv rozdielnych charakteristik jadrového a beľového dubového dreva na vybrané charakteristiky sulfátových buničín. In: *Acta Facultatis Xylogologiae*, XLVIII, č.2, 2006, s. 23 – 32.
14. MOSEDALE, J. R. – FEUILLAT, R. – BAUMES, J. – DUPOUEY, L. – PUECH, L. Variability of wood extractives among *Quercus robur* and *Quercus petraea* trees from mixed stands and their relation to wood anatomy and leaf morphology. In: *Canadian Journal of Forest Research*, vol. 28, 1998, no. 7, pp. 994- 1006.
15. KAČÍK, F. – SOLÁR, R. *Analytická chémia dreva*. Zvolen : Technická univerzita vo Zvolene, 1999. 369 s. ISBN 80-228-0882-0.
16. KEREKEŠ, J. – LUŽÁKOVÁ, V. – ŠURINA, I. Analýza sterolových štruktúr v zmesi lipofilných extraktívnych látok dreva. In: *Zborník z medzinárodnej konferencie „Buničina a papier – technológia, vlastnosti, životné prostredie“*, Bratislava, STU, 2001, s. 227-232. ISBN 80-227-1566-2.

SUMMARY

The content of benzene-ethanol soluble extractives is different in the several cross section zones of wood. Its distribution in cross section of oak (*Quercus petraea* (Mattusch.) Liebl.) is influenced by the presence of internal sapwood. Its content in heartwood is higher than in sapwood.

Lipophilic extractives which are soluble in benzene-ethanol mixture and as well as in chloroform are present at all zones. Fatty and resin acids, sterols, steryl esters and triglycerides were quantified as groups. Sterols had a dominating presence from all groups.

Internal sapwood contains the least amount of benzene – ethanol and lipophilic extractives.

Pod'akovanie

Autorky ďakujú Slovenskej vedeckej grantovej agentúre VEGA za finančnú podporu projektu č. 1/2404/05, v rámci ktorého vznikol tento príspevok.

Adresa autora:

¹RNDr. Marta Laurová, PhD.

¹Ing. Eva Výbohová, PhD.

²Ing. Miroslava Mamoňová, PhD.

¹Katedra chémie a chemických technológií

²Katedra náuky o dreve

Drevárska fakulta Technickej univerzity vo Zvolene

T. G. Masaryka 24

960 53 Zvolen

Slovensko

e-mail: laurova@vsld.tuzvo.sk
vybohova@vsld.tuzvo.sk
mamonova@vsld.tuzvo.sk